

BALKAN SAVAŞLARININ BAKÜ'DEKİ YANSIMALARI***Nurten ÇETİN******Öz**

Osmanlı Devleti, 1912-1913 yılında gerçekleşen Balkan Savaşlarına askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan zor şartlar altında girmek zorunda kaldı. Savaşa girilip girilmemesi konusunda hükümet, muhalefet ve halk arasında fikir ayrılıkları vardı. Bu ayrılıkların savaş sırasında da devam etmesi ordunun kısa sürede yenilmesinde etkili oldu. Bu dönemde savaşın kötü etkilerini Balkan şehirleri ve Balkanlı Müslümanlar derinden yaşadı ve hissettiler. Bir zamanlar Osmanlı tebaası olan Sırpların, Bulgarların ve Yunanlıların zorla göç ettirme, öldürme, tecavüz, yağma ve işkence gibi insanlık hukukuna aykırı birçok davranış ve uygulamasına maruz kaldılar. Binlercesi hayatta kalmak için yaşadıkları toprakları terk etti. Zorunlu göç beraberinde açlık, yoksulluk ve hastalık gibi çeşitli sorunları getirdi. Özellikle Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgali sırasında şehir yağma ve talan edildi. Müslüman halka çeşitli işkenceler yapıldı. Hayatta kalanların önceliği ekmek olmuştu. Balkanlarda yaşanan acılara İstanbul ve Anadolu halkı kayıtsız kalmadı. Balkanlı Devletlerin uygulamaları zaman zaman protesto edildi, toplanan yardımlar bölgeye ulaştırılmak üzere İstanbul'a gönderildi. Anadolu halkı gibi dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Müslümanlar da bölgedeki gelişmeleri endişe ve heyecanla takip ettiler. Her yaş grubundan insan zengin, fakir demeden mağdur kardeşleri ve dindaşlarına maddi ve manevi destek sağladılar. Bakü Müslümanları, savaşın mimarlarından olan Rusya'nın bu dönemde Osmanlı Devletine karşı takip ettiği olumsuz politikayı basın ve kamuoyu yoluyla protesto ettiler. İsa Bey Aşurbeyof'un imtiyaz sahibi olduğu Şelâle dergisi Balkan Savaşlarına ait görselleri yayınlamak suretiyle Bakü halkının dikkatini konuya çekti. Halk topladıkları aynı ve nakdi yardımları, Bakü'deki Osmanlı Konsoloshanesine teslim etti. II. Balkan Savaşı sırasında Türk ordusunun Edirne'yi geri alması Bakü'de sevinç yarattı ve halk desteğini savaş sonrasında da sürdürdü.

Anahtar Kelimeler: Bakü, Balkan Savaşları, Yardım, Şelale.

* Bu makale 2-4 Haziran 2022 tarihleri arasında Bakü'de düzenlenen Incos VII Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü sunulmuş Balkan Harbi'nin Bakü'deki Etkileri konulu bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nurtencetin@trakya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5428-2539>.

REFLECTIONS OF THE BALKAN WARS IN BAKU

Abstract

Under difficult military, political and economic conditions, the Ottoman Empire had to go into the Balkan Wars in 1912-1913. There were disagreements among the government, the opposition and the public on whether to go to war or not. The continuation of these divisions during the war was effective in the defeat of the army in a short time. During this period, the Balkan cities and Balkan Muslims deeply experienced the diverse effects of the war. They were subjected to many acts and practices contrary to human law, such as forced migration, killing, rape, plunder and torture by the Serbs, Bulgarian and Greek who were Ottoman subjects once. Thousands abandoned their lands to survive. Forced migration brought with it various problems such as hunger, poverty and disease. Especially during the occupation of Edirne by the Bulgarians, the city was pillaged and plundered, and various tortures were inflicted on the Muslim people. Bread was the priority of the survivors. The people of Istanbul and Anatolia did not remain indifferent from time to time, and the collected aid was sent to Istanbul to be delivered to the region. Like the people of Anatolia, Muslims living in different parts of the world followed the developments in the region with concern and excitement. People from all age groups, rich or poor, provided financial and moral support to their aggrieved siblings and co-religionists. Baku Muslims protested through the press and public opinion, following the negative policy of Russia, one of the architects of the war, against the Ottoman Empire in this period. There were some who voluntarily joined the war, among them. Şelale magazine, of which İsa Bey Ashurbeyof had the privilege, drew the attention of the people of Baku to the subject by publishing the visuals of the Balkan Wars. The people delivered in-kind aid and in-cash aid that they collected to the Ottoman Consulate in Baku. The Turkish army's recapture of Edirne during the Balkan War II brought joy to Baku and continued its popular support throughout the war.

Keywords: *Baku, The Balkan Wars, Aid, Şelale Magazine.*

Giriş

Osmanlı Devleti askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan hazırlıksız olarak 1912 yılının Ekim ayında girmek zorunda kaldığı Balkan Savaşları'nda, kısa sürede yenilgiler almaya başlamıştır. Savaşın ilanından birkaç gün sonra, Balkanlı devletlerin Türklere ve Müslümanlara uyguladıkları baskı ve zulümler İstanbul'a doğru yoğun bir göçe neden olmuş, hükümet gelenlerin bir kısmını peyderpey Anadolu'ya göndermiştir¹. 23-24 Kasım 1912'de başlayan Edirne bombardımanı gece ve gündüz aralıksız devam etmiştir. Şehirde et, ekmek, tuz, un gibi temel gıda maddeleri bulunamaz olmuştur. Kolera salgını had safhaya ulaşmıştır². Halk açlığa mahkûm edilmiş, manen ve madden maneviyatı çökmüştür³. Lüleburgaz Muharebelerinden sonra, Türk

¹ Cemil Topuzlu, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazanoğlu, İstanbul 1994, s. 145-148.

² Nazmi Çağan, Balkan Harbi'nde Edirne (1912-1913), Edirne'nin Fethi'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK, Ankara 1993, s. 202.

³ Çağan, a.g.m., s. 203.

ordusunun işe ve ikmal işleri tam bir çıkmaza girmiş, cepheden geriye sevk edilenlerin, sağlık merkezlerinde ilaçtan önce ekmek aradıkları öğrenilmiştir⁴. Bulgarların Edirne'ye girdikten sonra halka yaptıkları zulümleri yabancı gazeteciler insanlık ayıbı olarak değerlendirmiştir⁵.

Balkan Savaşı'nda ordular kadar, hatta belki de daha fazla acıyı, dramı canına, ırzına ve malına yapılan saldırılarla sivil halk yaşamıştır. Bulgaristan ve Sırbistan bölgedeki demografik yapıyı kendi lehlerinde zorla değiştirmeye çalışmışlardır. Oluşturdukları çeteler ve komitacılar aracılığıyla cephe gerisindeki köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan Müslümanları yok etmeye ve yerlerinden sürmeye yönelmişlerdir⁶.

Balkanlarda savaş rüzgârlarının estiği dönemde hükümetin sessiz kalması ve gerekli önlemleri almaması üzerine İstanbul'da üniversite öğrencileri ve halk savaş yanlısı mitingler ve toplantılar düzenlemiştir⁷. Savaş başladıktan sonra ise Anadolu ile dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Türkler ve Müslümanlar bölgede yaşananlara kayıtsız kalmamıştır. İslam dünyasında Osmanlı Devleti İslamiyet'in son dayanak noktası olarak görüldüğü gibi bu dönemde Türkçülük akımı da kuvvet kazanmaya başlamıştı. Türk ve İslam dünyasından Balkanlara maddi ve manevi yardımda bulunularak savaşa gönüllü katılımlar gerçekleşmiştir. Toplanan yardımların yerlerine ulaşmasında Hilal-i Ahmer Cemiyetleri önemli görevler üstlenmiştir⁸.

Kafkasya Müslümanlarının manevi merkezi olan Bakü'de Balkanlardan gelen haberler önemli etki yaramış, hem basın yayın yolu ile hem de ayni ve nakdi yardımlar yapılarak bölgeye destek verilmiştir.

1. GAZETE VE DERGİLER YOLUYLA VERİLEN DESTEK

Balkan Savaşları döneminde Rus Panslavist gazetelerinde, Osmanlı ve Müslümanlık aleyhtarı gerçeği yansıtmayan yayınlar yapılmaktaydı. Örneğin Russkaya Slovo gazetesi, Balkan Harbine giden Salib-i Ahmer, doktor ve hastabakıcılarına “Bir Hıristiyan, bir Slav, bir Elen mecrûh buldukça Osmanlı mecrûhlarını tedâvî etmeyin” diyecek kadar ileri gitmişti. İnsanlık dışı bu durumun vahşetten başka tarifi olmazdı. Dindaşları ve ırkdaşları ile güçlü bağlar kurmuş olan Bakülülüler bu duruma kayıtsız kalmadı ve Kaspi gazetesinde bir protesto metni yayımladılar. Yazarlar, doktorlar, hukukçular, mühendisler, öğretmenler, tüccar ve zenginlerin imzasını taşıyan bu metinde, kendilerine “liberallik süsü veren Rusça gazeteler “zıdd-ı Beşer” unvanına layık görülmekteydi⁹.

⁴ Muzaffer Erendil, *Balkan Savaşı ve Türk-Bulgar Harekâtına Dair Stratejik, Taktik ve Lojistik Değerlendirme*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 59.

⁵ Çağan, a.g.m., s. 207.

⁶ Sacit Kutlu, “Esaret Hatırası İki Fotoğraf ve Balkan Harbi”, *Toplumsal Tarih*, XIX/116 (Ağustos 2003), s. 40-41.

⁷ Yücel Aktar, 1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi'ne Etkileri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 114-128.

⁸ Zekeriya Türkmen, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*, *Belleten C LXVIII*, Sayı 252, Ağustos 2004, S. 512-513., ss.483-518.

⁹ Abdülhak, “Balkan Muhârebesi'nin Bakü'deki Tesirâtı”, C 9, S 221, s.240-241.

Bakülü Müslümanlar gazetelerde mektup ve makaleler dışında gizli birtakım belgeler de yayımladılar. Buradaki amaç, yaptıkları tezahüratın ve üzüntünün ameli ve maddi yönlerini göstermekti. Böylece Balkanlar'da düşman saldırılarına maruz kalan Türkler ve Müslümanlar, bütün İslavların feveran ve tarafgirlik gösterdikleri bir zamanda kardeşlerinin kendilerini yalnız bırakmadıklarını, onlara dert ortağı olduklarını görecektirlerdi. Böylece maddi ve manevi kuvvetleri artacak, mücadelelerinde daha azimli ve ümitli olacaklardı¹⁰.

Kendileri zor şartlar altında yaşamalarına ve pek çok sorunla karşı karşıya olan Kafkasya Müslümanlarının, Balkanlarda yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamaları, karamsar pek çok kişi üzerinde hayranlık uyandırmıştı. Bakü'de toplantı yerlerinde, dükkân ve ticarethanelerde Balkan Savaşı konuşulmakta ve şu sorulara cevap aranmaktaydı¹¹:

“El-iyâzü bi'llâh Saltanat-ı Osmaniyye bir felâket-i kat'ıyyeye uğrarsa, hâlimiz ne olur? Müslümanlığı kim himâye eder? Ecânibe karşı ne yüzle bakarız?”

Bakülü Türk ve Müslümanlar gece yarısına kadar gazete bayileri önünde toplanarak Balkanlardan gelecek haberleri beklemekteydiler. Yenilgi haberlerinin halkta yarattığı üzüntüyü tarif etmek oldukça zor iken İşkodra ve Edirne'de kazanılan zaferlerin yarattığı sevinç görülmeye değerdi¹².

Moskova gazetelerindeki Müslümanlık ve Türklük aleyhtarı yazılara Kafkasya gazeteleri aracılığıyla erkek ve kadın olmak üzere toplam 37 kişinin imzasını taşıyan şu yazıyla karşılık verilmiştir:

Balkan yarımadasında ilk topun patlamasıyla tarih sayfalarında yeni bir kanlı safha açılmıştır. Bu kadar insan kaybına sebep olan Balkan yangınında, milliyet ve cinsiyet bağlılığından dolayı, Rus milletinin kendi hemcinsi olan Balkan milletlerine yakınlık göstermemesi olmazdı. Bu dostluk sadece sözlerle sınırlı kalmayıp maddi ve manevi tezahüratı da içermekteydi.

Hristiyanların tanrıya el kaldırıp da Balkan derelerini Müslüman cenazeleriyle doldurmak, Balkan Dağlarını Müslüman kanıyla boyamak için dua etmelerinin tanrı tanımamaktan başka tarifi olamazdı. Medeniyete bir leke olan bu türden temennilere, dualara temiz bir dil ve samimiyet cevaz verir miydi?. Bunların hepsini, biz Rusya Müslümanları sükûtle karşıladık, tahammül ettik. “Kanlı facialar, kana susamış olanların vicdanını boyasın dedik” fakat mesele yan yana barış içerisinde yaşayan iki milletin arasına dini anlaşmazlıklar sokmak raddesine gelince elbette artık bu duruma dayanılmazdı. Balkan devletleri muharebesinin dini birtakım tahrikâta sebep olacağını kim düşünebilirdi? Yüzlerce yıldan beri Ruslarla barış içinde yaşamakta olan Rusya Müslümanları bu tahriklere karşı kayıtsız kalamazlardı. Kendilerini en ilerleme yanlısı göstermek isteyen Rusya gazeteleri vasıtasıyla Rusların en ileri gelen maarifçileri bile Müslüman milleti, Müslüman dini aleyhine teşviklerde ön ayak oldular. Biz bu tür

¹⁰ Abdülhak, “Balkan Muhârebesi'nin Bakü'deki Tesirâtı”, C 9, S 221, s. 241.

¹¹ Abdülhak, “Balkan Muhârebesi'nin Bakü'deki Tesirâtı”, C 9, S 221, s. 241.

¹² Abdülhak, “Balkan Muhârebesi'nin Bakü'deki Tesirâtı”, C 9, S 221, s. 241.

muharrirlerin yayınlarından korkmayız ancak korktuğumuz şey varsa o da böyle yazıların birtakım üzücü olaylara meydan vermesi ihtimalidir. Bunun için adaletine güvendiğimiz Rusya vicdanı umumisine müracaat ederek bu türlü yayınlarda bulunan yazarların layık oldukları cezalara çarptırılmalarını talep ederiz¹³.

1911 yılında kurulmuş olan Müsavat Partisi sekiz maddeden oluşan programında İslam birliği ve Müslüman ülkelerin karşılık yardımları sorunlarına yer vermiştir. Yayınladığı beyannamelerle milleti uyandırarak Balkanlardaki Müslümanlara yardım çağrısında bulunmuştur¹⁴.

İsa Bey Aşurbeyo'f'un imtiyaz sahibi olduğu Şelâle dergisi de bu dönemde çıkan sayılarında yer verdiği görsellerle Balkan Savaşlarına dikkati çekmiştir. 23 Mart 1913 tarihli sayısında Edirne manzaraları ile Hamidiye Kruvazörünün Makedonya adındaki Yunan gemisini batırışını resmetmiştir. Böylece hem Edirne ve çevresine, hem de savaşa dikkat çekerek Bakü Müslümanlarını destek vermeye teşvik etmiştir¹⁵.

Edirne'nin Manzara-i Umumiyesi (Resim 1)

Edirne'de Meriç Nehri Üzerindeki Köprü (Resim 2)

Hamidiye Kruvazörü Şıra Ceziresi Limanında Bulunan Makedonya Nam Yunan Kruvazörünü Top Gülleriyle Batırırken (Resim 3)

¹³ “Âlem-i İslâmda Tezâhürât”, Sebilürreşad, C 9, S. 221, s. 243-244.

¹⁴ Mübariz Süleymanlı, “Azerbaycanlıların Anadolu Türklerine Kardeşlik Yardımları (Balkan Ve I. Dünya Savaşı Esnasında)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C VII, S 2, 2007, s. 177.

¹⁵ Şelâle, 23 Mart 1913, nr. 7.

Şelale 13 Nisan 1913 tarihli sayısında, Bulgar Kralı Ferdinand'ın Edirne'nin işgalinden sonra Edirne Müdafii Şükrü Paşa'ya kılıcını iade etmesinin ve Çatalca mevzilerindeki Osmanlı topçularının fotoğraflarını paylaşıyordu¹⁶.

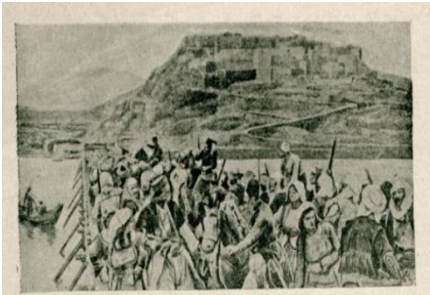
ادرنه نك سقوطندن سو كره
بولغار قرالی فردينانده شكري باشايه قلنجي اعاده ايدر كن ...

چتالجه استحكاماتنده عثمانلی طوپچیلری

Edirne'nin Sükütundan Sonra Bulgar Kralı Ferdinand, Şükrü Paşa'ya Kılıcını İade Ederken (Resim 5), Çatalca İstihkâmatında Osmanlı Topçuları (Resim 6)

20 Nisan 1913 tarihli dergide ise İşkodra Kalesi'ndeki halkın bombardıman etkisiyle sevk edilmesi resmedilmiştir¹⁷. 18 Mayıs 1913 tarihli sayısında, Esat Paşa'nın Karadağ Kralı'yla uyuşarak İşkodra'yı teslim etmesinden sonra, İşkodra tepelerinde Karadağlıları resmetmiştir¹⁸.

اشقودره قلمه سنده ساکن اهالی نك بومباردمان تاثیرندن آزاده جيته نقلی.

دنده باشا نك قره طاع فرالیه لوبندوق (اشقودره) بی تسلیم ایستمن سو كره اشقودره تهرنده قره ساحیلر

İşkodra Kalesi'nde Sakin Ahali'nin Bombardıman Tesirinden Azade Cihete Nakli (Resim 7), Esat Paşa'nın Karadağ Kralı'yla Uyuşarak (İşkodra'yı) Teslim İşinden Sonra İşkodra Tepelerinde Karadağlılar (Resim 8)

Şelale dergisi 17 Ağustos 1913 tarihli sayısında Edirne Sultan Selim Camii'nin fotoğrafını okuyucuları ile buluşturuyordu.¹⁹

¹⁶ Şelale, 13 Nisan 1913, nr. 10.

¹⁷ Şelale, 20 Nisan 1913, nr. 11.

¹⁸ Şelale, 18 Mayıs 1913, nr. 15.

¹⁹ Şelale, 17 Ağustos 1913, nr. 28.

Osmanlıların Bulgarlardan Geri Aldığı Edirne'de ki Sultan Teslim Camii Şerifi (Resim 9)

31 Ağustos 1913 tarihli Şelâle dergisinde ise Edirne'nin Osmanlı Devleti'nde kalması için temaslarda bulunmak üzere Avrupa başkentlerine gönderilen heyetlerden Petersburg Heyetinin fotoğrafına yer verilmişti²⁰.

Edirne Heyet-i Mebusası (Resim 10)

Balkanlı devletlerin Müslümanlara yaptıkları zulümleri yerinde görmek ve tespit etmek amacıyla Edirne'ye gelen Piyer Loti'nin ziyareti, Vali Hacı Adil Bey ve Enver Paşa ile buluşma fotoğrafları 28 Eylül 1913 tarihli Şelâle dergisinde yayınlanmıştı²¹.

²⁰ Şelâle, 31 Ağustos 1913, nr. 30.

²¹ Şelâle, 28 Eylül 1913, nr. 34.

Edirne İstasyonunda Piyer Loti'nin Vüruduna İntizar (Resim 11) , Edirne Valisi Hacı Adil Bey ve Piyer Loti (Resim 12)

Enver Bey'e Piyer Loti Arasında Bir Hasbihal (Resim 13)

2. YAPILAN MADDİ VE MANEVİ YARDIMLAR

Rusya Balkanlarda Panslavizm siyasetini başarılı kılmak için bir yandan basın yoluyla Türklük ve İslamiyet aleyhinde propaganda yapıyor diğer yandan da Balkan devletlerine yardım topluyordu. Rusya'da yaşayan Rus, Ermeni ve Rumlarda maddi ve manevi destek sağlamaktaydı. Sırp ve Bulgar ordusunda savaşmak üzere kaydedilen binlerce gönüllü Balkanlara gönderilmişti.

Diğer taraftan Kırım, Azerbaycan, Kazan ve Türkistan'daki Müslümanlar ve Türkler dindaş ve ırkdaşları olan Balkanlı Müslümanlara maddi olarak da yardımda bulundular. Bakülü Müslüman ve Türkler de bunlar arasındadır. Bakü Osmanlı Konsolosluğunda Osmanlı Hilal-i Ahmeri adına bir iane defteri açılmış ve iane toplamaya başlamıştır²². Genç, yaşlı, çocuk, zengin ve fakir demeden birçok kişi seferber olmuştur.

²² BOA, MV, 243/10.

Bakü Ahali-i Müslimesinden Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine İnanatta Bulunan Dört Muhterem Sima (Resim 14)

Din adamları da yardım sürecine dahil olmuşlardır. İhtiyar bir müezzin uzun zamandan beri biriktirdiği 32 rublesini Konsolosluk'a getirerek Konsolos Kemal Bey'e teslim etmiş ve bu miktarın az olduğunu üzüntüyle dile getirmiştir. Konsolos kendisine ne kadar parası kaldığını sorunca, "60 kapımı" (1 kapık 5 paradır) baki kaldı. Allah kerimdir" demiş, Kemal Bey paradan bir hissesinin kendisinde kalması için ısrar etse de o bunu kabul etmemiştir. İhtiyar kadınlar da senelerden beri biriktirdikleri paralarını Hilal-i Ahmer'e bağışlamıştır.

Petrol ocaklarında çalışan Müslüman ameleler, binlerce ruble toplamış ve Balkanlara ulaştırılmak üzere, Bakü'deki Osmanlı Konsoloshanesine teslim etmişlerdir. Yardımda bulunmak için Bakü civarındaki köylerden gelen halkın yardım teslimleri esnasında duygusal anlar da yaşanmıştır. Üzüntüden ağlayan halkın bu duruma karşısında Konsolos Kemal Bey de göz yaşlarına hakim olamamıştır. Bu durum İslam dostluğunun tezahürüdür. Gündelik maaşları ile geçinen memur ve ticarethane müstahdemleri bile, aylıklarını alırlmaz Konsoloshaneye başvurmuşlardır.

Kerbela ve Necef ziyaretine gideceklerin bazıları bundan vaz geçmiş, yolculuk için ayırdıkları parayı Hilal-i Ahmer'e vermeyi tercih etmişlerdir. O yıl kurban bedellerinin Hilal-i Ahmer'e verilmesi için halk arasında propagandalar yapılmıştır²³.

Rusya Balkanlı Devletlere desteğini savaş boyunca sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefiri, savaşın gidişatı ile ilgili Rusya Başbakanı ile yaptığı bir görüşmede, Başbakan konuyu Londra görüşmelerinin kesilmesine getirmiş ve şunları söylemiştir:

Düvel-i Muazzama'ya verilen cevap mutedildir fakat Edirne meselesinde ısrar edilmemelidir. Edirne sükut etmek üzeredir. İsrarda devam

²³ Abdülhak, "Balkan Muharebesi'nin Bakü'deki Etkileri", Sebilürreşad, C 9, S 221, s. 237-241.

edilirse, müttefik devletler bütün kuvvetlerini Çatalca üzerine sevk edeceklerdir. Bu durum ise Payitahtın son hattı müdafasını yaracak olursa bundan tevellüd edecek neticeyi göz önünde tutmak gerekir²⁴.

Bu arada yabancı gazetelerin mağlubiyet hakkındaki abartılı haberlerinden ziyade, Osmanlılar arasında ayrılık olduğu şeklindeki haberler, Bakü'deki Müslümanları üzmüştür²⁵.

Bakü'deki Osmanlı Konsolosluk binasında bir iane defteri açıldığını belirlemiştik. Toplanan yardımların miktarı tam olarak tespit edilemese de önemli miktarda olduğu tahmin edilmektedir. Gösterilen manevi tezahürat maddi yardımın büyüklüğünden daha önemliydi²⁶. Örneğin Bakü Müslüman Tiyatro Kumpanyası valiye başvurmuş ve geliri Osmanlı Hilal-i Ahmeri'ne ait olmak üzere Namık Kemal'in "Vatan" adlı piyesinin sahneye konulması için izin istemiştir²⁷.

Yardım faaliyetlerini yürüten Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, İsmailiye Binasında toplanmıştır. Herkes bütçesi oranında bağışta bulunmuş, savaş bitene kadar yas tutma kararı alınmıştır. Bu çerçevede, düğünler yapılmayacak, tiyatro ve sinemalara gidilmeyecek, evlerde eğlence yapılmayacaktı. Erkekler tıraş olmayacaktı. Bakü Konsolosu Kemal Bey' de bu kararı uygulayanlardandır²⁸.

Hayırsever halk, 1913 yılının Mart ayında Balkanlara ulaştırılmak üzere Hilal-i Ahmer Merkez Şubesine 39.990 kuruş göndermiştir²⁹. Bakü, Dağıstan ve diğer yerlerdeki Müslümanların topladıkları para, çamaşır, kıymetli eşyayı parça parça Galata ve Tophane'deki Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne yollamışlardır. Ağustos 1913' e kadar 10.571 bin 37 kapık veya 268.984 Frank 14 santim parayla, iki hanım tarafından gönderilen 22 adet patiska don, 44 adet gömlek ve 9 kalem kıymetli eşyanın makbuzlarının bir kısmı alınmıştır³⁰.

Bakü'nün zenginlerinden Hacı Zeynelabidin Tagiyev, Şemsi Asadullayev ve Ali Merdan Topçubaşov'un eşleri zümrüt, yakut, pırlanta küplerini ve kolyelerini Hilal-i Ahmer'e verilmek üzere Konsolos Kemal Bey'e teslim etmişlerdir³¹.

²⁴ BOA, HR.SYS. 2087/53-1.

²⁵ Abdülhak, "Balkan Muharebesi'nin Bakü'deki Etkileri", Sebilürreşad, C 9, S 221, s. 237-241.

²⁶ "Alem-i İslam'da Tezahürat", Sebilürreşad, C 9, S 220, s. 225.

²⁷ "Alem-i İslam'da Tezâhürât", Sebilürreşad, C 9, S. 221, s. 244.

²⁸ Betül Aslan, **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, s.50.

²⁹ Tanin 22 Mart 1913, s.4.

³⁰ Kızılay Arşivi, 98/34.2. BOA, HR.SYS, 2020/7.

³¹ Aslan, a.g.e., s.50.

6 Ağustos 1913 tarihi itibarıyla Osmanlı Hilal-i Ahmer Merkezine Bakü'den gönderilen nakit ve eşya miktarı şöyleydi :

sıra numarası	tahrikat veya çek tarihi		tahrikat veya hırsat sıra numarası	bankaya teslim olunan meblağ		makûbilinde alınan çek miktarı		mülâhazat	makbûzunun alınıp alınmadığı
	gün	ay		ruble	kapık	frank	satın		
1	19	329 Teşrin-i Evvel	1	18.889		50,138	09		alınmadı
2	23	Teşrin-i Sani	2	8188	91	21,698	04		alınmadı
3	30	"	3	14,312	23	38,912	63	Dört ruble telgraf harcı ve beş ruble elli kapık komisyon dâhildir. Bankaya verilmiştir	alınmadı
4	10	Kanun-ı Evvel	4	10,921	23	28,935	95	Dört ruble telgraf harcı ve beş ruble elli beş kapık komisyon dâhildir. Bankaya verilmiştir.	alındı
5	11	"	149					Hurşid ve Muallime Şefika hanımlar tarafından ihdâ olunan yigirmi iki don ve kırk dört gömlek	alındı
6	20	"	5	11,009	50	29,131	35	Dört ruble telgraf harcı ve dört ruble on beş kapık komisyon dâhildir	alındı
7	4	KS	6	8,308	26	21,975	39	Dört ruble telgraf harcı ve dört ruble kırk beş kapık komisyon dâhildir	alındı
8	10	"	7	6,908	45	18,258	79	Dört ruble telgraf harcı ve beş ruble elli kapık komisyon dâhildir	alındı
9	22	"	8	3,055	53	8,098	77	Dört ruble telgraf harcı ve bir ruble elli üç kapık komisyon dâhildir	alındı
10	30	"	166					1, 754, 728 numaralı bir <u>kt'a</u> Şark <u>Şimendüferleri tahvilâtı</u>	alındı
11	30	"	"					524,634 numaralı bir <u>kt'a</u> Şark <u>Şimendüferleri tahvilâtı</u>	alındı
12	30	"	"					On aded Avusturya büyük tertib altunu ile on bir aded hâlis altundan zeytin biçiminde dane	alındı
13	30	"	"					Bir aded kullanılmış altundan zencir bilezik	alındı
14	30	"	"					Bir aded büyük la'l taşın etrafına üç sırada aynı taştan kırk sekiz aded dizilerek dizilerek hâlis altundan yapılmış bir aded antika kemer tokası veya madalyon	alındı
15	30	"	"					Hâlis altundan filigralanmış parçalardan ve ufak incilerden mürekkep bir aded gerdanlık	alındı
16	30	"	"					Hâlis altundan (...silik) ve cesâmette içleri boş yigirmi iki aded ziynet altunu	alındı
17	30	"	"					Bin iki yüz rubleye alınmış tek taşlı bir çift purlanta küpe	alındı
18	30	"	"					İki aded hâlis altundan filigram işlenerek vücûda getirilmiş bilezik	alındı
19	5	Şubat	9	3.585	80	9,516	21	Dört ruble telgraf harcı ve bir ruble seksen kapık komisyon dâhildir	alındı
20	2	Mart	10	3,449	75	9,137	70	Dört ruble telgraf harcı ve bir ruble yetmiş beş kapık komisyon dâhildir	alındı
21	26	"	11	4,506	25	11,955	36	Dört ruble telgraf harcı ve iki ruble yigirmi beş kapık komisyon dâhildir	alındı
22	8	Nisan	12	3,121	60	8,282	82	Dört ruble telgraf harcı ve bir ruble altmış kapık komisyon dâhildir	alındı
23	7	Mayıs	13	2,567	94	6,799	25	Dört ruble telgraf harcı ve bir ruble otuz kapık komisyon dâhildir	alındı
24	5	Haziran	14	2,029	95	5,349	47	İki ruble elli kapık komisyon dâhildir	alındı
25	4	Temmuz	15	717	95	1,895	32	Yetmiş beş kapık komisyon dâhildir	alındı
Toplam				101,571	37	268,984	14		

Bakü Konsoloslüğünün kurulması buradaki Müslümanların Osmanlı Devleti ile manevi bağlarını kuvvetlendirmiştir. Kafkasya'daki Müslümanların bu kardeşlik ve dostluklarının devlet ve milletin geleceği için ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu hususa dikkat edilmesi gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır³².

Bakülü Türkler ve Müslümanlar Balkan Savaşları'nda sadece maddi ve manevi destekle yetinmemişlerdir. Aralarında gönüllü olarak savaşa katılanlar da olmuştur. Bakülü milyonerlerden Esadullah Ali, din hocalarından Ahmet Talipzade Yusuf ve arkadaşları bunlardan sadece bazılarıdır. Ayrıca Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen gönüllüler İstanbul'da Kafkas Gönüllü Kıtasını kurmuşlardır. Bunlar arasında Azerbaycan'ın önemli şairlerinden Ahmet Cevad ve arkadaşı Abdullah Saik bizzat cephede çarpışmışlardır³³. Bu dönemde Türkiye'de öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Dr. Hüseyinzade Ali Bey, Hilal-i Ahmer Hastanelerinde çalışmış, cephede yaralanan Türk askerlerinin tedavi etmiştir. Savaş sona erdikten sonra tekrar görevine dönmüştür³⁴. Genç kız ve kadınlar da Hilal-i Ahmer'e başvurarak hemşire olmuşlardır³⁵.

Azerbaycan Türklerinin Türkiye'ye yardımları I. Dünya Savaşı³⁶ ve Milli Mücadele Dönemi'nde³⁷ devam etmiştir.

3. EDİRNE'NİN GERİ ALINMASININ BAKÜDE'Kİ YANSIMALARI

23 Temmuz 1913'de Edirne'nin Türk ordusu tarafından geri alınması haberi Bakü ve civarında Müslümanlar arasında büyük sevinç yaratmıştır. Halk birbirini tebrik etmiş, Konsoloshaneye imzalı ve imzasız çok sayıda tebrik mektubu göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olarak birçok camii bulunan mübarek şehir Edirne'nin düşman eline geçmemesi için gerekirse kanlarını son damlasına kadar dökmeye yemin etmişlerdir. Rusya Edirne'nin tekrar Bulgarlara geçmesi için ısrar ederse bütün Kafkasya halkının hareket geçeceği ve bazı istenmeyen olaylara sebebiyet verileceği ifade edilmiştir³⁸.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Edirne vilayetinde Bulgarlar tarafından işkenceyle veya farklı nedenlerle vefat edenlerin çocuklarını himaye etmek ve eğitmek için Edirne'de 300 kişilik bir yetimhane inşa ettirmeye karar vermiştir³⁹.

³² Kızılay Arşivi, 98/34.2. BOA, HR.SYS, 2020/7.

³³ Aslan, a.g.e., s. 51-52.

³⁴ Süleymanlı, a.g.m., s. 179.

³⁵ Süleymanlı, a.g.m., s. 177.

³⁶ Aslan, a.g.e., 67-306; Bingür Sönmez, "Bakü Halkının 1915-1917 Sarıkamış Esirlerine Kardeş Kömeği", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, S 6, 2010.

³⁷ Meltem Tekerek, "Azerbaycan Türkiye İlişkilerinde Azerbaycan Yardımları ve Azerbaycan'ın Sovyetleşmesi Meselesi (1918-1920)", Atatürk Dergisi, C 8, S. 2, 2019, ss. 263-284; Mehman Ağayev, Milli Mücadele ve Azerbaycan İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

³⁸ BOA, HR.SFR. 170/14.

³⁹ Tanin, 11 Eylül 1913, nr. 1717, s.4.

Bakü'nün ileri gelen zenginlerinden Hacı Zeynelabidin Efendi Takiyof ile Ağa Musa Takiyof Edirne'de inşa edilmekte olan bu yetimhanenin masrafları için 5'er bin ruble yardım göndermiştir⁴⁰. Hacı Zeynelabidin ayrıca Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış, özel olarak yapılmış ciltle süslenmiş, üç ciltten oluşan "Keşfü'l-Hakaik" adında Kurân-ı Kerim Tefsirini Edirne'deki Sultan Camii'ne⁴¹ ve Osmanlı Meclis-i Mebusan Kütüphanesi'ne göndermiş⁴² ve 10 bin ruble bağışlamıştır⁴³. Kendisine daha sonra katkıları nedeniyle 2. Rütbeden şefkat nişanı verilmiştir⁴⁴. Yetimhanenin inşası ve Osmanlı donanması için bağışta bulunan Hacı Zeynelabidin Takiyof'un eşi Suna Hanım'a da 2. Rütbe Şevkat Nişanı verilmiş, bunun basına duyurulmaması kararı alınmıştır⁴⁵. Bu yardımların teşvik edici olması önemlidir.

Sonuç

Balkan Savaşları İstanbul, Anadolu ve dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Türkler ve Müslümanlar üzerinde önemli etki oluşturmuştur. Savaş sırasında yaşanan gelişmeler, Osmanlılık siyasetinin Devleti artık ayakta tutamayacağını açık ifadesidir. Bu dönemde Balkanlı devletlerin Müslümanlara uyguladığı baskı ve zulümlere Türk ve Müslüman dünyası sessiz kalmamıştır. Protestolar, mitingler ve toplantılar yapılmış, yardım cemiyetleri kurulmuştur. Bu yolla toplanan yardımlar İstanbul'a buradan da Balkanlara ulaştırılmaya çalışılmıştır. Kafkasya Müslümanları da bu süreçte önemli katkı sunmuşlardır. Bölgede gittikçe gelişmekte olan Türkçülük akımı bu destekte etkilidir. Rusya'nın bölgedeki Panslavizm siyaseti ve Balkanlı devletlere verdiği maddi ve manevi katkı ile Türklük ve Müslümanlık aleyhindeki propaganda faaliyetleri Azerbaycan Türklerinin kardeşlik duygularını harekete geçirmiştir. Bakülü Türkler ve Müslümanlar bu faaliyetlere dahil olmuştur. Bakü Cemiyet-i Hayriyesi yardım faaliyetlerini yürütmüştür. Diğer taraftan neşriyat yoluyla Rus propagandası neşriyat yoluyla etkisiz kılınmaya çalışılmıştır. Kaleme alınan beyannamelerde ve yapılan toplantılarda Türk ve Müslüman kardeşliğine vurgu yapılmıştır. Bakü'de Osmanlı konsolosluğunun açılması kardeşlik bağının kuvvetlenmesinde etkilidir. Şelâle dergisi adeta Balkan Savaşlarını fotoğraflayarak Bakü halkını bilgilendirmiştir.

Bakü'nün ileri gelen zengin aileleri Balkanlardaki kardeşlerine ulaştırılmak üzere önemli miktarda ayni ve nakdi yardımda bulunmuşlardır. Kadınlar, ihtiyarlar ve küçük çocuklar heyecanla yardım kampanyaları sürecine dahil olmuşlardır. Kadınların çok sevdikleri takılarını muhtaç halde bulunan kardeşlerine göndermeleri önemlidir. Doktor ve hemşire olup da Hilal-i Ahmer Hastanesinde gönüllü olarak hizmet edenler vardır. Bazıları da yine gönüllü kaydıyla Savaşa katılmıştır. Edirne'nin kaybı Bakü'de büyük

⁴⁰ Aslan, a.g.e., s. 52; BOA, MV. 234/10, 12 Şubat 1329.

⁴¹ Aslan, a.g.e., s. 52.

⁴² BOA, MV. 234/10, 12 Şubat 1329.

⁴³ BOA, DH.KMS, 17/7.

⁴⁴ BOA, MV. 234/10, 12 Şubat 1329.

⁴⁵ BOA, İ.TAL. 492/22.

üzüntü yaratırken, Bulgar işgalinden kurtarılması sevinç yaratmıştır. Yapılan yardımlar süreklilik arz etmiş, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Nurten Çetin %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Nurten Çetin %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

Ağayev, M. (2006). *Milli Mücadele ve Azerbaycan İlişkileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Aktar, Y. (1985). “1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbi’ne Etkileri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, Ss. 114-128.

Aslan, B. (2000). *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Çağan, N. (1993). “*Balkan Harbi’nde Edirne (1912-1913)*”, *Edirne’nin Fethi’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara: TTK Yayınları.

BOA, MV, 243/10.

BOA, HR.SYS. 2087/53-1.

BOA, HR.SYS, 2020/7.

BOA, HR.SFR. 170/14.

BOA, MV. 234/10, 12 Şubat 1329.

BOA, DH.KMS, 17/7.

BOA, İ.TAL. 492/22.

Erendil, M. (2005). *Balkan Savaşı ve Türk-Bulgar Harekâtına Dair Stratejik, Taktik ve Lojistik Değerlendirme*, Ankara : Genelkurmay Basımevi.

Kutlu, S. (2003). “Esaret Hatırası İki Fotoğraf ve Balkan Harbi”, *Toplumsal Tarih*, XIX/116.

Kızılay Arşivi, 98/34.2.

Kızılay Arşivi, 98/34.3.

Sebilürreşad, C. 9, S 221.

Bingür, S. (2010). “Bakü Halkının 1915-1917 Sarıkamış Esirlerine Kardeş Kömeği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 6, ss. 9-23.

Süleymanlı, M. (2007). “Azerbaycanlıların Anadolu Türklerine Kardeşlik Yardımları (Balkan Ve I. Dünya Savaşı Esnasında)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.VII, S 2, ss. 173-184.

Şelale, 23 Mart 1913, nr. 7.

Şelale, 13 Nisan 1913, nr. 10.

Şelale, 20 Nisan 1913, nr. 11.

Şelale, 18 Mayıs 1913, nr. 15.

Şelale, 17 Ağustos 1913, nr. 28.

Şelâle, 31 Ağustos 1913, nr. 30.

Şelâle, 28 Eylül 1913, nr. 34.

Tanin 22 Mart 1913, s.4.

Tanin, 11 Eylül 1913, nr. 1717, s.4.

Tekerek, M. (2019). “Azerbaycan Türkiye İlişkilerinde Azerbaycan Yardımları ve Azerbaycan'ın Sovyetleşmesi Meselesi (1918-1920)”, *Atatürk Dergisi*, C. 8, S. 2, ss. 263-284.

Topuzlu, C. (1994). *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Yay. Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazanoğlu.

Türkmen, Z. (2004). "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti", *Bellekten* C. LXVIII, Sayı 252, ss. 483-518.

Extended Abstract

Under difficult military, political and economic conditions, the Ottoman Empire had to go into the Balkan Wars in 1912-1913. There were disagreements among the government, the opposition and the public on whether to go to war or not. The continuation of these divisions during the war as well as effective in the defeat of the army in a short time. During this period, the Balkan cities and Balkan Muslims deeply experienced and felt the bad effects of the war. They were subjected to many acts and practices contrary to human law, such as forced migration, killing, rape, plunder and torture by the Serbs, Bulgarian and Greek who were Ottoman subjects once. Thousands abandoned their lands to survive. Forced migration brought with it various problems such as hunger, poverty and disease. Especially during the occupation of Edirne by the Bulgarians, the city was pillaged and plundered, and various tortures were inflicted on the Muslim people. The opinions of Turkist, Islamist, Otomanist were given voice to in protests and meetings, where were done in Istanbul, Anatolia and various places on the World. The atrocity that inflict on the Muslims and the Turks affected to empower the movement of nationalism in which had been grown especially in this period. Issues of unity, solidarity and fraternity were emphasized in the press and meetings. The World of Turkish and Muslims was invited to come to rescue the Balkans Muslims. These efforts proved fruitful in Istanbul and Anatolia in short period of time. The elites and people of Istanbul already criticized the silence of the Ottoman government in the face of what had just happened on the eve of the war and organized pro-war demonstrations. After the war began, these reactions turned into the mobilization of war. With the young and the old, the Anatolian people donated their in-kind and in-cash aids to the necessary institutions, especially Hilal-i Ahmer, in order to convey them to the region. At this time, their willingness to join the war voluntarily was remarkable. There were those who came from Anatolia and joined the war. This mobilization, which started in Anatolia, was also seen among Turks and Muslims living in different parts of the World. Azerbaijan Turks and Muslims did not keep silent in the face of the Pan-Slavism policy followed by Russia in the Balkans and the anti-Turkish and anti-Muslim propaganda for the Ottoman Empire to be altogether expelled from the Balkans. Especially in this period, under the influence of Turkish nationalism that started to develop in the Caucasus, Azerbaijani Turks did not keep silent about Russia's politics. The articles in the Russian newspapers were protested and the people were called to the aid of their co-religionists and fellow citizens in the Balkans. The Ottoman policy of Russia, which was the main actor of the war, was closely

followed in this period. The Turkish-Islamic nationalism was displayed. By being examined the publications of Russian newspapers and the articles against Islam and Ottomanism, the articles were criticized. The Ottoman Consulate in Baku almost acted as the hand of the Baku Muslims in the Balkans. A donation book was opened in the consulate. Donations are in kind and in cash. Campaigns have been started to give the sacrifice prices to Hilal-i Ahmer. Some of those who were going to visit Karbala and Najaf gave up on this and donated the money they had set aside for the trip to the Red Crescent. Baku Muslims and Turks were in close contact with the Ottoman Consul in Baku, Kemal Bey. They were carefully following the news from the Balkans. While the news of the victory brought joy, they were saddened by the exaggerated news of the defeat and especially the conflicts between the Ottomans in the Russian newspapers. The sadness caused by the news of the occupation of Edirne by the Bulgarians was replaced by joy with the recapture of the city, and many signed and unsigned congratulatory telegrams were sent to the Baku Consulate. The Baku people, who shared the suffering of their Balkan Turkish and Muslim brothers, decided to mourn until they were freed from captivity. While doctors and nurses were working in Hilal-i Ahmer hospitals, there were those who voluntarily enlisted in the army to fight at the front in the Balkans. During the armistice negotiations, they stated that Edirne should remain with the Turks, and that if Russia insisted on giving it back to the Bulgarians, all Caucasian people would take action. Thus, they have shown that they are not afraid of the threats of the Russians not to insist on this issue. Images of the stages of the Balkan Wars were frequently featured in the Selale magazine, of which İsa Bey Ashurbeyof had the privilege. The battles on the fronts, Ottoman soldiers and people, Selimiye Mosque, the government's struggle in the diplomatic field to keep Edirne in the hands of the Ottoman State, Edirne Defender Şükrü Pasha, Edirne's capture by the Bulgarians, Pierre Loti's visit to Edirne were depicted. The Musavat Party included the problems of Islamic unity and mutual aid of Muslim countries in its program, and invited the nation to wake up and help the Muslims in the Balkans with the declarations that it published. Even after the war ended, the rich of Baku did not cut off their ties with the region. Hacı Zeynelabidin Efendi Takyof and Ağa Musa Takyof provided financial support to the orphanage, which was started to be built in Edirne for the children who were orphaned during the war. Baku Turks and Muslims continued their support and assistance during the First World War and the National Struggle and never broke their bonds of brotherhood and friendship with the Turks.

